

de élni nem tudó emberek ábrázolása határozottabb, személyesebb értékelést kívánt volna. Bár megcsillannak Raffai legjobb lehetőségei, a problémalátás újszerűsége, a láttató erő is nyilvánvaló, de az elbeszél, vázlatosan értelmezett történetből hiányzik a legfontosabb: az írói értékelés bizonyossága.

A gondok, bajok, a magány változatai és fokozatai nem ismernek kor szerinti, nemzedéki tagolódást, sem társadalmi rangot, kiváltságot. Az egykor ünnepelt szépségű színésznő, a hervadó szépasszony illúziókba, emlékekbe kapaszkodik, amíg keserűen rá nem ébred a látszatok tarthatatlanságára (*Lelki nagyság*). Egy megőzvegyült idős asszony magánya, társtalansága és esendősége fogalmazódik meg a kötet címadó novellájában (*Legyen krizantém*). A rejtélyszerűen szokatlan címadás magyarázata: az özvegy kénytelen elfogadni a sírgondozó sírásó unszoló ajánlatát, hogy tőle vásárolt krizantémot ültessen férje sírjára, aki egész életében utálta ezt a sírvirágot.

A vidékiség, a kisvárosi kicsinyesség, provinciális értékrend, szokásjog, a társadalmi pozíció és rang fonákságait, árnyoldalait kitűnően ismeri Raffai Sarolta. Ott-honosan mozog ebben a közvéleményformáló középosztályban, ahol az értelmiség is inkább csak réteget, nem pedig a gondolkodásnak, életformának és magatartásnak a minőségét jelenti. Tollhegyre tűzi a közösségellenes, egyéni boldogságot is romboló, antiszociális visszasságokat (*Látogatás, A vén csibész*). A fiatalok élvezői vagy szenvedői szüleik anyagi helyzetének. Létkörülményeik meghatározzák eszményeiket, irányultságaikat, jövőt alakító vágyaikat éppúgy, mint a társkeresés és -választás döntéseit (*Ki érti?*). Rossz előjelű és irányú átértékelés történik a társasági gondolkodásban. A méltóságtartó, felszínes mosoly, a zavarba nem jövő biztonságérzet, a sznob érdeklődés háttérbe szorít olyan emberi erényeket, mint a nyíltság, ügyekért lelkesedni tudó őszinteség, igazságmondó bátorság. A simulékony szürkeség előbbre jut a munkával igazolt, eredménnyel bizonyított tehetségnél, emberi kiváltságnál. A közerkölcs változásai új kérdéseket vetnek fel. Nem a tények, hanem megítélésük dönti el, szabja meg, hogy mi tekinthető magánügynek és mi közügynek (*Bundika bútor*). Összemosódik, egymást igazolja tisztesség és tisztességtelenség. Ki-ki az élet más és más örömeihez ragaszkodva fenntartja jogát a rangból, pozícióból történő ítélkezésre.

Ismerős világot tár olvasói elé Raffai Sarolta. Novelláskötetének megkülönböztető ismérve és érdeme, a *maiság* főként témaválasztásában rejlik. Az elhagyás, a stilizáció művészetét, a felfedezés örömét azonban csak ritkán érezni. Néha úgy tűnik, hogy madártávlatból értékeli a belülről is jól ismert valóságtényeket. A megformálás igényesebb értékteremtő munkát, hatásosabb és személyesebb állásfoglalást követel az írótól. A *Legyen krizantém* bármennyire is napjaink valóságáról szól a jelenkor emberéhez, nem tartozik Raffai műveinek élvonalába, a kortárs próza átlagszintjén mozog. (*Magvető, 1979.*)

CS. VARGA ISTVÁN

Takács József: Nincs válasz

Takács József első regénye — a cselekményét tekintve — lehetne akár krimi is. Bikás Tóth András heves szóváltás közben leszúrja Gunár Kálmánt, a házigazdáját. Miért tette? Tehetett-e mást? A szerzőt — természetesen — jobban érdekli maga az út, amíg a főhős eljut a végzetes mozdulathoz, mint a krimiizgalom. Az ügy társadalmi hátterét rajzolja meg, azt a hatalmas tektonikus erőt, amely az elmúlt har-

minc évben sok százezer embert mozdított ki megszokott, ősi életformájából, sodort a falvakból nagyvárosainkba.

Mi okozta a tragédiákat? Az az aszinkron, amely a korabeli gazdasági, társadalmi viszonyok, a paraszti tömegek tudata és a politikai akarat között támadt. Ma már kezdjük érteni, hogy a tudat maga is társadalom- és történelemformáló erő. Elég legyen itt csupán Berend T. Iván vagy Marx György tanulmányaira utalni, amelyekben a gazdasági fejlődés egyik lényeges feltételének éppen a tudást, a tudat fejlettségi szintjét jelölik meg. Visszatérve Takács József regényére: Bikás Tóth András az apja földjén gazdálkodik. Már felnőtt ember, megérte a világháborút, de még nem önálló. Hogy eleget tudjon tenni a beszolgáltatási kötelezettségeknek, telente Budapestre megy dolgozni. A téeszbe azért nem lép be, mert nincs saját földje, amit bevihetne. Úgy érzi, hogy fölöslegessé vált a szülőfalujában, ezért elhatározza, hogy családjával együtt a fővárosba költözik. A regény legmeggrázóbb oldalai ezek, amelyeken Takács József magát a töprengést, őrlődést, a főhős elhatározásra jutását, majd a saját házrész lebontását, a falutól való végsőnek szánt búcsúját írja le. Tóth Andrást minden a faluhoz kötne. Értelmes és szorgalmas parasztember, aki szereti és érti is a földet, az állatokat, ezt az őseitől tanult életformát, szakmát. Úgy gondolja, hogy ez az életrevalóság kisegíti majd a városban is, gyökeret tud verni. Nem látja, mert nem láthatja előre, hogy a külvárosi sutfniban, amit a sógorával együtt „pofoz ki”, eleve csak redukáltabb életet élhet, amely még akkor is meggyötörné, ha nem lenne számára minőségileg új. A konfliktust tehát már eleve önmagában hurcolja, s előbb-utóbb akkor is tragédiához vezetne, ha külső erők (lásd: Gunár Kálmán, a háziúr) nem éleznék tovább. Tóth András dolgozik összeszorított foggal, s a létminimummal is beéri abban a reményben, hogy majd telket vesz, házat épít: ismét a maga ura lesz. Takács József árnyaltan ábrázolja, hogy mi mindenről le kell mondania eközben: a jobb falatoktól a szerelemig (egyetlen összezsúfolt szobában nő fel a három gyerek...), az emberi önértéket. Mert nem elég a testi, fizikai nyomorúság, környezete még csúfolja, állandóan sértegeti is „a falusit”, őket okolva a közellátás hiányosságaiért, az elviselhetetlen zsúfoltságért. A konfliktust végül is a fia élezi és robbantja ki, aki beleszeret a házigazda unokájába. Normális körülmények között ez, a fiatalok szerelme mindkét család öröme lehetne, de így, ebben az összecsúszásban, alá- és fölérendeltségben a gyűlölség forrása lesz. Gunár Kálmán, a nyugdíjas vilamoskalauz kivagyiságában rangon alulinak tartja, hogy imádott unokája egy „gyüttment” falusi fiáé legyen. Tóth Andrásék tehát csak a rossz bor mellett, a kocsmában találnak, ha nem is felejtést, de pillanatnyi oldódást a megoldhatatlannak érzett egzisztenciális, erkölcsi, családi gondok nyomása alól. Emberségében, önértékében érzi — jogosan! — megsebezve magát, s tehetetlenségében fogja meg a bicskáért nyúló sógora kezét. Úgy lesz gyilkossá, hogy maga sem érti, mi is történt vele. Csak később, már a büntetését töltve gondolja át újra és újra. Életét értelmetlennek tartja, be is ugrik a kútba, még mielőtt szabadulna, mert a fia „elárulta”: végül is elvette Jusztinkát, Gunár úr unokáját. Az élet meghaladta, átlépett rajta. Így érzi a hős, s Takács József nagy együttérzéssel, már-már vele azonosulva ábrázolja ezt a sorsot.

A teljesítményt, a regényt még akkor is elismeréssel kell fogadnunk, ha van kritikai észrevételünk is. Gondolunk itt például az egy szálon futó cselekmény néhány következetlenségére, a jellemábrázolás árnyalatlanosságaira. Mert Takács József éppen arra a rétegre irányítja a figyelmet, amelyet „szubkultúrának” nevez Hatvani Dániel egyik tanulmányában, amelyről mind ez ideig nagyon keveset mondott el irodalmunk. Érdemtelenül és igazságtalanul, mert végül is ők építették, építik városainkat, hogy nekik csak a külvárosaink mosókonyháiban, sutfnijaiban jusson hely... Ideje, hogy legalább az irodalom igazságot szolgáltasson nekik. Takács József regénye szerény, de megbecsülendő törlesztés ebből az adósságból. (*Magvető, 1978.*)

HORPÁCSI SÁNDOR